

Αριστοτέλης: Το εκπαιδευτικό αγαθό στην υπηρεσία της πολιτικής ευδαιμονίας.

Επιστήμες / Φιλοσοφία

Χρήστος Πάτσης, Φιλολόγος - Θεολόγος



Στην τελευταία παράγραφο των *Ηθικών Νικομαχείων* ο Αριστοτέλης δηλώνει απερίφραστα ότι τώρα που τελείωσε αυτότο εγχείρημα θα μιλήσει για τη νομοθεσία και τα πολιτεύματα, ώστε να ολοκληρώσει το έργο της, η περί τα *ανθρώπεια φιλοσοφία*[\[1\]](#). Η διασύνδεση αυτή μαρτυρά ότι η ηθική του Αριστοτέλη εξαρτά ευθέως την πολιτική φιλοσοφία. Η σύγχρονη έρευνα θα διατυπώσει τη θέση ότι η σχέση πόλης και πολίτη θα πρέπει αναζητηθεί στην ευρύτερη πολιτική λειτουργία και στο πλαίσιο των συνολικών ηθικών σχέσεων και αμοιβαίων ωφελειών.

Ο Αριστοτέλης εισάγει δύο καίρια ζητήματα που άπτονται της λειτουργίας της πόλης: την **ελευθερία** και την **ισότητα** των πολιτών σχετικά με τον τρόπο διά του οποίου αυτές εκδηλώνονται στην προοπτική τού ευ ζην[2]. Το βασικό, επομένως, μεθοδολογικό πρόβλημα που έθεσε ο Φιλόσοφος ανευρίσκεται, προφανώς, στο έβδομο Βιβλίο των *Πολιτικών*, όπου τίθεται σαφέστατα το ερώτημα: ταυτίζεται η ευδαιμονία της πόλης με την ευδαιμονία του πολίτη;[3]



Μία από τις συστατικές λειτουργίες της πόλης προς αυτή την κατεύθυνση είναι η παρεχόμενη παιδεία. Πράγματι, η παιδεία καθίσταται πολιτικό ζήτημα, αφενός επειδή επηρεάζει την ποιότητα της πόλης και του πολίτη, αφετέρου επειδή είναι το κύριο αντικείμενο ενασχόλησης των πολιτικών και των νομοθετών. Ειδικά για τη νομοθεσία, ο Αριστοτέλης ήδη από τα *Ηθικά Νικομάχεια* είχε διατυπώσει αρνητική άποψη για το γεγονός ότι σε ορισμένες πόλεις επικρατεί η «κυκλωπική εξουσία»[4], δηλαδή η εξουσία του πατέρα να επιβάλλει τον σχεδιασμό και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης που αρμόζει για τα παιδιά του. Εξαιτίας αυτού η παιδεία οφείλει να είναι **νομοθετικά κατοχυρωμένη και κοινή** για όλους τους πολίτες. Η νομοθετητέα και κοινή παιδεία[5] συνιστούν την αναγκαία συνθήκη για την ευδαίμονα πόλη και τον ευδαίμονα πολίτη. Επιπρόσθετα, επειδή ο άνθρωπος, κατά τη γνωστή ρήση του Αριστοτέλη, είναι «ζώνονπολιτικόν»[6] προφανώς είναι αδύνατο να πραγματώσει την ατομική ευδαιμονία του, εκτός της πόλης. Με τον τρόπο αυτόν υπηρετείται θεμελιωδώς η ενότητα της πόλης και η δυνατότητα των

νέων να εκπαιδεύονται, όπως αρμόζει στο πολίτευμά της. Επομένως, ο ύψιστος σκοπός της πόλης που είναι η ευδαιμονία των πολιτών δύναται να πραγματοποιηθεί με την προϋπόθεση ότι η παιδεία ως αγαθό ασκεί την αρετή (ηθική και διανοητική) που με τη σειρά της καθίσταται το μέσον για την επίτευξη του τέλει αγαθού, δηλαδή της ευδαιμονίας[7].

Η ιδέα περί κοινής και νομοθετημένης παιδείας, εκτός από πρωτότυπη για την αρχαία ελληνική σκέψη, είναι και σπουδαία, διότι οι σπουδαίοι πολίτες οδηγούνται μέσα σε μία σπουδαία πόλη, στην ευπραξία και στο ευ ζην[8]. Θα υπογραμμισθεί μάλιστα ότι, για να είναι αποτελεσματική η διαδικασία της παιδείας, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, απαιτούνται ορισμένες ουσιαστικές προϋποθέσεις όπως: α) η δεδομένη φύση του ανθρώπου, η ποιότητα της οποίας οικοδομείται άμεσα και από την επιμέλεια των γεννητόρων, β) η λειτουργία του έθνους (συνήθειας) σε συσχέτιση με την ποιότητα του κοινωνικού περιβάλλοντος και γ) η ποιότητα του ανθρώπινου λόγου μέσω της άσκησης των διανοητικών και των ηθικών αρετών [9].

Ωστόσο, η αμφισβήτηση της παρεχόμενης εκπαίδευσης συνιστά μέγα πρόβλημα για τον Σταγειρίτη φιλόσοφο, διότι οι επιλογές των ατόμων διακρίνονται από την ανομοιογένειά τους, με συνέπεια τη διάρρηξη της ενότητας και της ευδαιμονίας της πόλης. Επιπλέον, ο φαινόμενος διαχωρισμός της εκπαίδευσης σε ωφελμιστική, σε γνωσιακή και σε επίπεδο αρετολογίας[10] προβληματίζει τον Αριστοτέλη, επειδή η προσωπικότητα του ανθρώπου να μην επικαθορίζεται από τα ανωτέρω, η συγκρότηση όμως του πολίτη απαιτεί επιπρόσθετα κριτήρια και αρχές. Επειδή η **πόλις** οντολογικά υπερέχει του πολίτη, η ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης είναι εφικτή μόνον στο πλαίσιο των πολιτικών αρχών της **μεσότητας**, όπου το μέτρο θα περιλαμβάνει όλα όσα προσιδιάζουν στον ενάρετο, ελεύθερο άνθρωπο. Το συγκεκριμένο μέτρο ασφαλώς δημιουργεί περαιτέρω ερμηνευτικά ζητήματα, όπως λόγου χάρη για το είδος της αρετής που κατέχει ο ενάρετος, ελεύθερος πολίτης και η οποία θα τον οδηγήσει στην ευδαίμονα ζωή. Η σχετικότητα της αρετής, επομένως, είναι η αιτία της αμφισβήτησης του εκπαιδευτικού παρεχόμενου έργου, του τρόπου με τον οποίο αυτό θα διαμορφώσει τον σπουδαίο πολίτη. Ο Καθηγητής Χ. Τερέζης, αναλύοντας τη διασύνδεση εκπαίδευσης και πολιτικής οργάνωσης, υπογραμμίζει ότι ο Αριστοτέλης εκείνο που προσδιορίζει ως εκπαιδευτική διαδικασία το συσχετίζει άμεσα με την πολιτική οργάνωση. Ενώ διαφαίνεται η επίδραση που ασκεί το εκπαιδευτικό ζήτημα στην πολιτική πλατφόρμα, εν τούτοις, είναι η αριστοτελική φιλοσοφική ανάλυση περί πολιτικής και κοινωνικού μοντέλου που επικαθορίζει ακόμα και αυτή τη διδακτική μεθοδολογία. Με τον τρόπο αυτό οι διδακτικές μέθοδοι αλλά και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης κατευθύνονται προς τον τελικό σκοπό του κοινωνικού σώματος,

δηλαδή την ευδαιμονία. Μια τέτοια κοινωνική προοπτική φυσικά δεν είναι άσχετη με την κατάκτηση της ηθικής αρετής[11].

Μία εξέχουσα περίπτωση μελέτης που αποδεικνύει ότι μία επιμέρους γνώση δύναται να προετοιμάσει τον ενάρετο άνθρωπο είναι η μουσική. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Αριστοτέλης εντάσσει και αναλύει το ζήτημα της μουσικής εντός ενός πολιτικού έργου. Ο Ph. Brüllmann επισημαίνει πως μέσα σε έναν υποτιθέμενο λογαριασμό της μουσικής εκπαίδευσης διακρίνονται στοιχεία, όπως για παράδειγμα οι ρυθμοί και οι μελωδίες, τα οποία περιέχουν ομοιότητες χαρακτήρων. Πράγματι, ο Αριστοτέλης αναλύοντας τη γέννηση συναισθημάτων από τη μουσική ακρόαση διαβλέπει ότι τα επιγενόμενα συναισθήματα δεν είναι μόνο κινητήριες δυνάμεις μιας κατάστασης, αλλά και συστατικά της ενάρετης πράξης. Στο όγδοο Βιβλίο των **Πολιτικών** εγκιβωτίζεται μια μουσική θεωρία του ήθους και η γενικότερη επίπτωσή της στην ηθική αρετή. Είναι φανερό ότι μια τέτοια διασύνδεση μουσικής και ηθικής αρετής επιδρά στη συνολική σχέση ηθικής και πολιτικής[12]. Η βασική απορία για τη θέση της μουσικής τίθεται στη βάση, αναφορικά με το αν αυτή κατατάσσεται στην *παιδείαν*, στην *παιδιάνη* στην *διαγωγήν*[13], όρους που εισάγει ο Αριστοτέλης σχετικούς με την ηθική αρετή, και όχι πάντως σε ιδιαίτερα διαφορετική κατεύθυνση από τα όσα ο Πλάτων διατυπώνει στους **Νόμους**. Η αναμενόμενη απάντηση είναι ότι η μουσική μετέχει όλων αυτών, διότι παράγει ευχάριστα συναισθήματα. Με την εισαγωγή των αισθητικών κατηγοριών του ωραίου και του ευχάριστου διαφαίνεται και η σύσταση της ευδαιμονίας εξαιτίας της ρητής αναφοράς ότι αυτή αποτελείται από τις συγκεκριμένες κατηγορίες[14]. Ο τελικός σκοπός, δηλαδή η ευδαιμονία, δεν βλάπτεται από τα ευχάριστα συναισθήματα εκτός και αν τα ευχάριστα θεωρηθούν αυτοσκοπός.

Επειδή πολλοί ταυτίζουν τη μουσική με τον ψυχαγωγικό τομέα (διασκέδαση) ο Αριστοτέλης προχωρά σε ορισμένες διευκρινίσεις. Η ευχαρίστηση της μουσικής ως ψυχαγωγίας είναι δεύτερης τάξης. Παρόλα αυτά, η λειτουργία της δεν υποτιμάται, εφόσον κινείται ευεργετικά προς το τέλειο πάθος. Μάλιστα η ψυχαγωγική ευχαρίστηση στα καθημερινά όρια είναι και απαραίτητη, διότι κατορθώνει να προκαλεί συναισθήματα και ανθρώπινες συμπεριφορές. Η μετάβαση όμως από το ατομικό στο κοινό και από το ανθρώπινο στο ηθικό και πολιτικό αγαθό προβληματίζει έντονα τον Σταγειρίτη φιλόσοφο. Με άλλους λόγους η αναγωγή των ατομικών, ανθρωπίνων συναισθημάτων σε κοινά ηθικά κριτήρια, τα οποία θα διαπλάσουν την ιδέα της κοινής ευδαιμονίας, παραμένει υπό αίρεση. Είναι διαπιστωμένο ότι σπουδαία συναισθήματα αποτελούν δείκτη ποιοτικού εθισμού και κατ' επέκταση οικοδόμηση της ηθικής αρετής όπως διεξοδικά αναλύουν τα *Ηθικά Νικομάχεια*[\[15\]](#).

Είναι αλήθεια ότι η μουσική, όταν δημιουργεί ένα ευχάριστο συναίσθημα, με την ανάλογη ψυχική αντίδραση, λειτουργεί κατά κανόνα στο πλαίσιο της μιμητικής τέχνης. Η μίμηση συνίσταται στο γεγονός ότι ο ακροατής, ακροώμενος ένα μουσικό έργο έχει τη δυνατότητα να περιέλθει στην ίδια ψυχική κατάσταση ανάλογη με εκείνη που προκαλεί μία ενάρετη πράξη. Στην ουσία τα συστατικά στοιχεία της μουσικής αναπαριστούν ένα μουσικό αντικείμενο. Το ομοίωμα του μουσικού αντικειμένου είναι σύστοιχο με το ομοίωμα του συναισθήματος. Αυτή η συστοιχία αποδεικνύεται, όταν για παράδειγμα μια μελωδία παράγει κάθε φορά ένα συγκεκριμένο συναίσθημα. Επομένως, η συνεχής άσκηση του ακροατή στα δέοντα ακροάματα, και ειδικότερα στα συναισθήματα της χαράς ή της λύπης που αυτά προκαλούν, τροφοδοτεί ένα ακόμη επιχείρημα αφενός για τη διασύνδεση μουσικής και εκπαίδευσης και αφετέρου μουσικής και ηθικής λειτουργίας των ατόμων[\[16\]](#).

Δεν υπάρχει αμφιβολία, σύμφωνα με τα εκτεθέντα, για τη σύζευξη του εκπαιδευτικού αγαθού με την ευδαιμονία. Με σύγχρονους όρους, ο R. Curran υπογραμμίζει ότι η πολιτική επιστήμη, έτσι όπως την καθιέρωσε για πρώτη φορά ο Αριστοτέλης με συνοδό μια πρώιμη φιλοσοφία της εκπαίδευσης, προσπαθεί να προσδιορίσει την αλήθεια της ευδαιμονίας στην υψηλότερη πολιτική δράση σ' ένα συνολικό σχέδιο ηθικής και νομοθετικής επιχείρησης. Μια οργανωμένη κοινωνία για να είναι επωφελής, πρέπει πέραν της ενότητας και των νόμων να συλλαμβάνει κάθε φορά μία νοοτροπία για το προτιμότερο είδος βίου. Η εκπαίδευση είναι η διαδικασία της σύλληψης αυτού του νοήματος σύμφωνα με το όγδοο Βιβλίο των *Πολιτικών*[\[17\]](#).

Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, η ευδαιμονία του πολιτικού βίου είναι αδύνατη χωρίς

την πραγμάτωση του εκπαιδευτικού αγαθού. Οι όροι που τίθενται για κάθε μορφή εκπαίδευσης απλά επαναλαμβάνουν τον πυρήνα της σκέψης του στοχαστή, δηλαδή την μεσότητα, τη δυνατότητα και το δέον[18]. Είναι φανερό ότι η θέση αυτή οδηγεί στην παραδοχή της προτεραιότητας της παιδείας εντός πάντοτε της πολιτικής δραστηριότητας. Η επιλογή του Αριστοτέλη να περατώσει ένα σπουδαίο έργο πολιτικής επιστήμης με διακεκριμένη την εκπαιδευτική δραστηριότητα αποδεικνύει επιπρόσθετα ότι η μετάβαση στην αληθή πολιτική ευδαιμονία είναι ευθύνη και της πόλης, αλλά και του πολίτη. Όλοι οφείλουν να διακατέχονται από την αντίληψη ότι ανήκουν στην πόλη, επειδή καθένας είναι ένα μέρος της πόλης. Επομένως, η φροντίδα του μέρους σηματοδοτεί και τη φροντίδα του όλου[19]. Η εκπαιδευτική φροντίδα, πέραντης χρησιμότητας και της αναγκαιότητας, αρμόζει στον ελεύθερο άνθρωπο, για τον λόγο αυτό οφείλει να είναι καλή. Το παράδειγμα της μουσικής παιδείας υπογραμμίζει εμφαντικά ότι η μετοχή στην άσκηση υποδηλώνει ένα είδος κάθαρσης της ψυχής[20] ικανή να προσφέρει τον ευδαίμονα βίο.

[1] «..καί ὄλως δὴ περὶ πολιτείας, ὅπως εἰς δύναμιν ἢ περὶ τὰ ἀνθρώπεια φιλοσοφία τελειωθῆ...» I. Bywater, *Aristotelis ethica Nicomachea*, 1181b 14-15.

[2] Eck. Schütrumpf, *Die Analyse der Polis durch Aristoteles*, (Amsterdam: Verlag: B.R Grüner 1980) 75.

[3] «.. Πότερον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν τὴν αὐτὴν εἶναι φατέον ἑνὸς τε ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων καὶ πόλεως ἢ μὴ τὴν αὐτὴν, λοιπὸν ἐστὶν εἰπεῖν..» W.D. Ross, *Aristotelis politica*, 1324a 5-7.

[4] «..ἐν δὲ ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων ἐξημέληται περὶ τῶν τοιούτων, καὶ ζῆξ καστος ὡς βούλεται, κυκλωπικῶς θεμιστεύων παίδων ἢ δ' ἀλόχου...» I. Bywater, *Aristotelis ethica Nicomachea*, 1180a 26-29.

[5] «..Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φανερόν ..», W.D. Ross, *Aristotelis politica*, 1337a 34.

[6] «..καὶ ὅτι φύσει μὲν ἐστὶν ἄνθρωπος ζῶν πολιτικόν...» W.D. Ross, *Aristotelis politica*, 1278b 19-20.

[7] «..ἐπεὶ δ' ἐν τὸ τέλος τῆς πόλει πάση, φανερόν ὅτι καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων...», W.D. Ross, *Aristotelis politica*, 1337a 22.

[8] I. Δελλή, «Σπουδαίος και ευδαίμων πολίτης σε σπουδαία και ευδαίμονα πόλη», στο *Αριστοτέλης και η σύγχρονη εποχή, Πρακτικά του 6^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου (Ιερισσός 19-21 Οκτωβρίου 2001)*

, επιμέλεια Ι. Καλογεράκου (Χαλκιδική-Ιερισός 2004)

[9] Ο. π., 110.

[10] «..ταραχώδης ἢ σκέψις καὶ ἠδὴ λονοῦ δὲ ν πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά..» W.D. Ross, *Aristotelis politica*, ό. π., 1337a 42.

[11] C. Terezis, «Education as a mean of politics and ethics meeting in Aristotle», στο *Philotheos* 5 (Beograd: 2005) 197-198.

[12] Ph. Brüllmann, «Music Builds Character Aristotle, Politics VIII 5, 1340a14-b5.» στο *Apeiron* 46.4 (2013) 345-373.

[13] «..καὶ τί δύναται τῶν διαπορηθέντων τριῶν, πότερον παιδεῖαν ἢ παιδιὰν ἢ διαγωγήν. εὐλόγως δ' εἰς πάντα τὰ τέττα καὶ φαίνεται μετέχειν...», W.D. Ross, *Aristotelis politica*, 1339b 12-15.

[14] «..(τὸ γὰρ εὐδαιμονεῖν ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐστίν)..», W.D. Ross, *Aristotelis politica*, 1339b 18.

[15] Μ. Δραγώνα-Μονάχου, «Ανθρώπινο και πολιτικό αγαθό στον Αριστοτέλη», στην *Επιστημονική Επετηρίδα του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών* (1978-1979) 8.

[16] Ph. Brüllmann, «Music Builds Character Aristotle, Politics VIII 5, 1340a14-b5» 368.

[17] R. Curren, «Aristotle's educational politics and the Aristotelian renaissance in philosophy of education», στο *Oxford Review of Education Vol. 36, No. 5*, (October 2010) 545 κ. ε

[18] «..δὴ λον <οὖν> ὅτι τοῦ τοῦ ζῶντος τρεῖς ποιητέον εἰς τὴν παιδεῖαν, τότε μέσον καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον», W.D. Ross, *Aristotelis politica*, 1342b 34.

[19] «..ἅμα δὲ οὐδὲ χρονομίζειν αὐτὸν αὐτοῦ τίνα εἶναι τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ πάντα στήσ πόλεως, μόριον γὰρ ἕκαστος τῆσ πόλεως· ἢ δ' ἐπιμέλεια πᾶσι ἐκάστου μορίου βλέπειν πρὸς τὴν τοῦ ὄλου ἐπιμέλειαν...», W.D. Ross, *Aristotelis politica*, 1337a 27.

[20] «..καὶ γὰρ παιδείας ἔνεκεν καὶ καθάρσεως..», W.D. Ross, *Aristotelis politica*, ό. π., 1341b 38.

<https://bit.ly/2MIEasO>